

AVYL KƏMƏNESİNİŇ KITAP QANASY

P. J. GALQOŇKIN

338.1(584.6)
751
Kop. 231

✓
Архивна коп.
фонд

Q

AZAQ AVYLYNDAŇYB
QALQOZDASUV TUVRALYB

Ortalyq partýja kemijtetiniŇ vospasy — „PARTÝZDAT“

1932

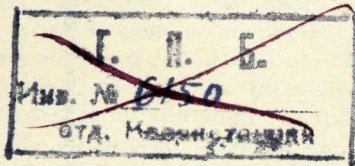
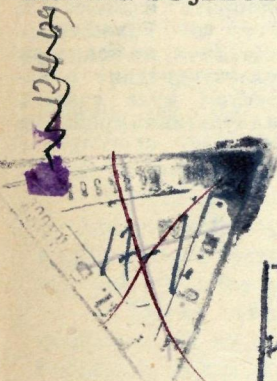
QAZAQYSTANDYQ BÖLİMİ
ALMATY — MÖSKEY.

P. J. GALACÖKIN

2

QAZAQ AVYLYNDAQY QALQOZDASUV TUVRALY

GALACOKIN ÇOLDASTYŇ QA-
ZAQ BELSENDILERININ MÄÇI-
LISINDE SÖJLEGEN SÖZI. 1

1 9 3 2

PARTYJA BASPASŇNYŇ
QAZAQYSTANDYQ BÖLIMI
ALMATY - MASKEV

334.000
378.14(584.0
Г 57

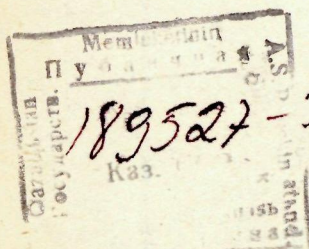
Galacökin çoldastyň „qazaq avylyndaqy qalqozdasuv tuvraly“ degen maqalasy çenindegi Qazaqystan ölkelik partýja kämijetiniň 1932-çyl 15/V qavlysy.

◆ ◆ ◆
Galacökin çoldastyň „qazaq avylyndaqy qalqozdasuv meselesi tuvraly“ çazqanyň qavylap, bul maqalany ölkelik partýja kämijetiniň derektivi dep eseptev gerek.

Ф. И. ГОЛОЩЕКИН

О КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ В КАЗАКСКОМ АУЛЕ

ИЗ РЕЧИ НА СОВЕЩАНИИ
КРАЕВОГО АКТИВА

О статье т. Голощекина
«О коллективизации в
казакском ауле»

Постановление Каз-
крайкома ВКП(б) от
15 мая 1932 г.

◀ ○ ▶

Одобрить изложенные
в ст. тов. Голощекина
установки по вопросам
коллективизации в ка-
закском ауле считать
ее директивой Крайкома

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК ВКП (б)
„П А Р Т И З Д А Т“
КАЗАКСТАНСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ
АЛМА-АТА—МОСКВА

1 9 3 2

Çoldastar! Qalqozdasuv çumьььна басцьььь etyv çeninde qalqozdasuv çumььььnn çeke tәçiriьььe mәselelerine berilgen bir qatar derektipterden basqa, 1931-çьььl 13-sentabirde berilgen erekce saralanoqan derektip var; bul derektip 1931-çьььl, 2-aqısta berilgen. Ortalyq partьььja kәmijtetiniң derektivin Qazaqıstan çaqdajьььna sәjkesti tolyqtьььruv voьььp tavьььladььь. Odan kejin 1932-çьььl 4 revьььral men 26 - marttaoььь Ortalyq partьььja kәmijtetiniң derektivin çyzege asьььruvoja vaqьььttaloqan Өkelik partьььja kәmijtetiniң taoьььp basqa derektipteri de var. Bul derektipter qalqozdastьььruv çumььььna vajlanьььstььь varlyq mәselelerdi de colьььjđььь. Bizdiң mindetterimiz-osььь derektipterdі tolyq çyzege asьььruv voladььь.

Olaьььj volsa vykil өlkege arnaloqan keң tyrdә derektip voryvdiң endi keregi çoq, berilgen derektiptiң çyzege asьььruvьььn qamtamasьььz etyv kerek.

Alajda qazaq avьььldarььь erekce çaqdajda voluvьььna vajlanьььstььь, men qazaq avьььььna arnaloqan qosьььmca çeke qavьььlar çojaruv usьььььnn kirgizem. Buoqan eki çaqdaj sever volьььp oтьььr.

1 Avььььlda çyrip çatqan өзgerislerdiң өte tereң çәne tyrli tyli voluvььь, bir qatar ukьььlondarььь, teris isterdi tuvoьььpьььp oтьььr. Kәzirgi vaqьььttaoьььp qazaq avьььldarьььndaoьььp mindetterge çavap voryv-tek qalqozdastьььruv mindetterine çavap voryv iretinde oqana mymkin nәse.

Ekinci çaqьььnna, erekce severterdiң saldarьььnna qalqozdastьььruv çenindegi partьььja çolьььn kәvirek burmalav avььььlda voьььp oтьььr; bul severter qandaj severter ekenine men kejinirek toqtalamьььn. Sondьььqтан biz bul irette tez өзgeris çasavьььmьььz kerek.

2. Qazaq avьььььndaoьььp qalqozdistьььruv çenindegi derektipke toqtalmastan, burьььn, eң aldььь men çumьььscььь tavььььnn çara caruvalar men odaqtastьььoьььp mәselesi volьььp sanalatьььn çara caruva mәselesi-purletarьььjat tәңkerisiniң eң kyrdeli, eң qьььjььn mәselesi ekenin çәne bul odaqtastьььqььь çasamaььь purьььltarьььjat dьььjktatuvrasьььn nөqajta almajьььndьььoьььpьььzđььь eskeritip ketkim keledi. Biz bul irette өзimizge tolyq esep verdik; bul mәsele өte kyrdeli, өte qьььjььn voluvьььna qaramastan qulaqtarоja, partьььja icindegi tyrli ukьььlonlarоja qarьььs ajanvaj kyresyv arqьььь çumьььscььь tavььььnn çara caruvalar men odaqtastьььoьььp çyzege asьььrđьььq; odaqtastьььqььь, osьььoqan vajlanьььstььь purьььltarьььjat dьььjktatuvrasьььn nөqajьььttьььq; bul vizdiң bir kez-

derde negizgi buvıńdǵı taǵa bilgendigimizdiń, negizgi buvıńdǵı qamıǵı bilgendigimizdiń nǵıjıcesı.

Budan da qıjın, kырdeli mǵsele usaq qara caruvacılıqta qajta quruv, ǵzǵertyv, uvaq, vıtırıńdıq ǵeke qara caruvacılıqtan iri satsıjalıdıq caruvacılıqqa kǵcyv mǵs leleri voldı. Bul mǵselelerdi cecrej turıp purıtarıjat taptı ǵojuv, satsıjalızim quruv tarıjqı mindetterin cecre almajtıń ajtbasa da belgili.

Leninniń ajtqandarıńnıń icindegi mǵna bir sǵzın qattı eskeryv kerek:

„Tartardı ǵojuv ycin, birinciden, pamecikter men Karijtalıclardı qulativ kerek. Mindettiń bul vǵlcegin viz ǵrıńdadıq. Biraq, bul mindettiń tek bir vǵlcegi ǵjana, ǵene eń qıjın vǵlcegi de emes. Tartardı ǵojuv ycin, ekinciden, ǵumıscılar men qara caruvalardıń araıındaqı ajırmacılıqta ǵojıp, olardıń vǵrin de ǵızmetci qıluvıńız kerek. Mıń virden ǵrıńdap tastavqa volmajdı. Bul mindet ǵte kырdeli ǵene usaq vaqıtta kerek qılattı mindet. Bul mindet bir taptı qulativ men ceciletin mindet emes. Bul mindetti tek varlıq ǵlevmettik caruvacılıqta qajta quruv men, ǵeke uvaq tavarılıq caruvacılıqtan qǵjamdıq iri caruvacılıqqa kǵcyv men ǵjana cecyvge voladı. Mundaı kǵcyv ǵte usaq vaqıtta kerek qıladı. Mundaı kǵcyvdi asıqıys, epsiz ǵkimecilik, zańdıq caralar qıjındatadı- keciktiredi. Mundaı kǵcyvdi tek ǵer kǵsibiniń teqıjkesin keń tyrdı ǵaqsırtarılıq, myldem qajta qurarılıq qara caruvalarqa ǵırdem vǵryv ǵjana tezdete aladı“ degen.

Lenin ǵoldas bul mindettiń ǵte qıjın ekenin, bul mindetti cecerlik vaqıtta usaq vaqıtta ekenin ǵte anıq ajtqanıń ǵzderińiz de kǵrip ǵrtıırdar.

Lenin (vǵlcevıker) bul mindettiń qıjın, kырdeli ekenin, sonı men birge ǵte mańızdı ekenin ǵte ǵaqsı vildi. Biraq bul qıjıncılıqqa vas iıgen ǵoq. Bul mindetti cecetin durıys vaqıt tyzer, aqıyında bul mindetti durıys cecip te ǵtır.

Bizdiń partıya Bstalin ǵoldastıń vascılıqta men Lenin vaqıtın, partıyanıń sara ǵolın ǵyzege asıra, ǵtandı yǵdistırendire, avıl caruvacılıqta teqıjke ǵaqsınan qajta quruvdıń vazıysın tyzedi; ǵsınyń negizinde mylıjendegen qara caruvalardı qalqozdastırdı, sarqoz qurıysın kycejti.

Bul ırettegi bizdiń tavıstarıńız ǵoninde XVII-partıya kǵnperensesiniń ǵkinci ves ǵıldıq ǵosıardı ǵasav ǵonindegi derıktivi mǵnanı ajtadı:

„Avıl caruvacılıqta yken ǵzgeris voldı. Dereveniniń kedeı, ǵrtasa qara caruva vıǵaracılıqta satsıjalızimge tolıq vet vurdı. Avıl caruvacılıqta satsıjaldıq tyr (qalqoz, sarqoz) ystemdik ǵrıń aladı. Keıneser ǵdadı ǵte uvaq egincilik elinen qalqozdasuv, sarqoz qurıysı kycejyv, mǵsıjne teqıjkesi keń tyrdı ǵoldanıııv negizinde ǵer ǵyzindegi eń iri egincilik eline ajnaldı. Purıtarıjat tǵnkerisiniń eń mańızdı ǵene eń qıjın mǵselesin cecetin satsıjalızimniń bul tavıysıńnıń ǵer ǵyzilik tarıjqı mańızdı var“ degen.

• Mine, XVII-partýja kənpərənsesi de bul mindetti purýtarýjat təqkerisiniñ eñ mañyzdý qýjñ meselesin cecyv dep otyrojanyn özderinizde kərip otyrsýzdar. Bul bizdiñ partýjamýzdıñ vaqýbtına, Leninniñ vaqýbtına tolyq saýma—saj keledi.

Muný eskertkende men eki mindetti kəzdep otyrmın:

Birinciden bizdiñ tabýstarýmýzdıñ tereñ ekenin, vajandy ekenin sanamastan qýjñcılıqtardan, kyrdeli isterden qorqap oqoqa burýluvçy, bul mindettiñ tartıq picinin tysinavevci, syjtıp tartıq qbraqýlyqte çojuvçy kəp adamdarğa muný öte acyq kərsetip ketyv.

Çəne ekinciden, bul mindettiñ ötken vaqýtta qýjñ, kyrdeli volojanyn, soný men birge bul mindettiñ kəzirde de qýjñ, kyrdeli voləp otyrojanyn uqvacı, bul irette Leninniñ, odan qalsa bstalin çoldastıñ ajtqanyn, bul rettegi partýjanıñ qavıbların umýtuvçy, syjtıp „solıqa,“ burılıuvçy, „biz värin de isteýimiz, bizge bul tyk eməs,“ devci kəp adamdarğa muný ajqın kərsetyv.

Bir qatar oğındarda voləp otyrojan nərselerge vajlanıstı markiscil-agrarnıjker kənpərənsesinde seýlegen bstalin çoldastıñ sözün keltirip etyv kerek volar dep tavamın. Bul seýlegen sözinde bstalin çoldas eki uklon-oqa da sojıl soqtı: qalqoz qurılısındaqı satsýjaldıq tekti kərmevcilerge de, soný men birge—qalqoz quruvımyz ven birge biz satsýjalıjımızde qurıdıq dep ojlavıclarğa da soqqı verdı; bstalin çoldastıñ:

Qalqoz volsa — satsýjizim quruvına kərekti nəseniñ väri de Bolqanıñ dep ojlav tipti qate. Qalozdarıñ mycesi satsýjalıclarğa ajnaldı dev munıñ ar çaqındaqı qate. Qara caruva qalqozcılı özgertıvge, onıñ çekelik rəsjjalıqıjesin tyzevge, onı Satsýjaldıq qoqtamanıñ naqız qızme c sine ajnaldıruvına əlida kəp qızmet etyvimiz kerek voladı“ degen sözün kəzirde de mıñ mertebe qajta qajta ajtuv kerek eməspe.

Muný umýtuvçy adamdar kəzirgi satýdaqı qalqozdý «driptep» asıra vaqjalajdı, qalqozcılardı tərsıjelev çənindegı öz mindetterin umýtadı.

Kəp adamlar əlde de bstalin çoldastıñ „Tabýsqa mas voluv“ „Qalqozcı ço dastarğa çavap“ degen maqalaların qajta oqtıv, qajta eskertıv kerek voladı. Bul maqalalarda verilgen nusqavlarđın, vaqýttardıñ əli de mañyz ketken çoq. bstalin çoldas sul maqalarında 3 qatege toqtalojan : 1) qalqoz qurılısında ıqtıjarlıqte saqtav çənin legi Lenin vaqýbtın vuzuv; 2) qalqoz qurılısında Keñester oda qıbnıñ tyrlı avdandarındaqı tyrlı çaqdajlardı eskeryv çənindegı Lenin vaqýbtın vuzuv; 3) qalqoz qurılısında belgili bir qozoqa bıs tyrinen attap ketrev çənindegı Lenin vaqýbtın vuzuv. Mine, bstalin çoldastıñ toqtalojan yc qatesi osı.

Kəp avdandarda kəp adamlar men Leninijizimniñ negizgi yc vaqýbtıñıñ eñin ajlandıratın osı yc qate men osı kyrgə dejin kyresyvge tuvra keledi. Egərde biz partıja çolıbnıñ eñin ajnaldıruv men Leninniñ

Birinciden, uc çyldyň tәçirijivesi qalqozdasuvdan qazaq avyly öziniň, caruvasylyq çaqyrynan өrkendevdiň eň çaqsy tyrin tapqanyn көрсетеди. Bul tyr avly еңбекcilerinini турмыстық қалып өте тез қарқын мен çоқары көтереди; vajlarоја төveldeliginen vosatady; natuvralnylyq caruvasylyqtan çәne еn artta qalojan көpijitalcыlyq qatnasqa dejingi caruvasylyq tyrynen satsyjalдық, caruvasylyqqa көсuvge көmek etedi; ult теңsizdigin çоjuvдын төте çоly volыp tabылады; avlydy көмynijim çоlyna çetekteydi.

Ekinciden, avlydardaçы qalqoz qozоjыlyсында Leninniң vаçы-тып vuzuvcыlyq voluvыna qaramastan (әkimcilik istev, zorlav erеkce çaqdajlardy еserke almastan qalaj volsa solaj iske kirisuv, belgili tyrlerdі attap өtuv, san quuv, syjitip söz çyzynde qalqozdastyuvdyң pur-senti көр voluvы, taçы taçыlar) qazaq avlynyң negizgi kedej-ortaca vuqaracыlyqy өз vqbyary мен satsylijizimge vet vulyр оtyр; caruvasylyqty çеke çyrgizyvden көektip volыp çyrgizyvge көсip оtyр; sonь men birge eski ruvcıdyқ qatnastың qaldыoыnan qol yzip оtyр; avly caruvasylyq әrtelinin ustavyна көсip оtyр.

Ysinciden, qazaq avlydarynyң kedej-ortaca vuqaracыlyqynyң qal-qozdasuvыna: ult ezyvciligi men ult теңsizdigin çоjuv, çarым рыjadaldық qatnastың qaldыoып qurtuv negizinde Kenes ykimetiniң ekәnomijke, мәdenijnt çaqyrynan өrkendetyvge erik veryvi, purыtarыjat memleketi-niң uymdastyruvcыlyq, zattық çaqyrynan көmek etyvi vazы volыp оtyр. Mine osы negizdi, p rtyjanyn vascыlyqy, Kenes ykimetinin көmegi men qulaq vajlarоја qarsы, ulь orыscыlyqqa, çergilikti ultcыldық çiktәrdiң sapacы arыna (saduvaçasыrcыlyqy pen qoçanbırcыlyqqa, taçы-taçыlarоја) qarsы kyresuv men soçыq uc çыlicinde avlydyң kedej, ortaca vuqaracыly-qy çalyла qolqozла kirdi.

Munь дәleldev ycin qazaq avlydarynyң qalqozdanuv мәlimetin keltiryvge volady.

1-әpirelge dejin vyki өlke көleminde 4990 qalqoz uymdasыp оtyр. Munda 648 794 caruvasylyq var. Bul өlke кө em ndegi kedej-ortaca caruvasylyqtyң 73,9 % volady. Egerde qazaq caruvalarynyң qana qalqoz-dasuvyn vөlek alatып volsaq, Çe-suv көmesereti men Qalqoz sajozdyң мәlimeti vоjыncа, qazaq еңбекcileri 71,2 % qalqozdanоjan.

Egerde qazaq avdandaryн çеke taldap, bul qalqozdasuvdyң cыndық çaqyрn alqanda 10%-20 % artық сыpыp dep арыр tastavла volady. Sonda da qazaq еңбекcilerininiң qalqozdasуqanь 64,4% volady.

Әkimcilik çyrgizyv, zorlav çancama kycti volоjan volsa da, әkimci-lik çyrgizyv men, zorlav men, qara caruvalardy mındaj etip qalqozdastyruv-оја vоlmajtyndыqy әr kimge de мәlim. Onьд ystine bul çalpy caruvasylyq çaqyrynan өrkendevge sajma saj keledi.

Qalqozdasuv, onьд vajandylyqy vаrық qazaq avlynda bir дәre-çede emes ektiendigi, munьд teqnykelik vazыqja, çalpy өrkendevge vaj-anьstь ekeni özinen-өzi tysynikti.

Egerde caruvacьbьq tyrine qarap qalqozdasuvdь ciktesek (avdandardь ciktev) mьnadaj mөлcerde volьp cьoqadь:

	Çer kәsibindegi-ler, otьbьqсьlar			Teqniјke - lik өsim-dik Qazaq cьoqьs ult tar.	Mal kәsivi.			Çarьb өlke-de
	Evropalьq	Aralas	Qazaqь көp ter.		Отьbьqсьlar	Çarьm көc-peli	Tolьbq көcр. eli.	
1. 31-сьbь 1. dekә-virge	77,8	74,9	72,2	80,4	68	57,6	38 1	68,9
2. 32-сьbь 10. әpirel	80,6	84,3	80,9	74,7	72,9	62,4	48,2	73,9
3. өsirilgen сьjрьr-dь alьp tastaqan-da 32 - сьbьdь 10-әpireline.	80,6	84,3	73,9	66,8	66,8	53,8	35,1	64,4

3

Qazaq avьbьndaqь ilgeri vasqandьq

Mal caruvacьbьoqьbьdь kujine qarap çәne eldin bir az көcip ketken-derine qarap, oьvaj qazaqtьdь avьbь azdь, tozdь-degen өsektek var ; oьbь men qabat taqь da bir suravqa çavap vere өtyvimiz көrek: vizde ilgeri vasqandьq, çeti-kendikter qandaj? Qazaq avьbьbьdь qalqozdasuv çajьbь, ekәnomьjke men мәdenijet çajьbьn taldap текserip qarasaьzdar mьnadaj kuj varьbьoqь vajqaladь: partьjanьdь ulь çolь Leninci ult saјasa-tь durьstar çyrgizilyviniң arqasьnda, qalqozdanuv men otьbьqсьlanuv (otьbьqсьlanuv isi qalqozdanuvqa, qa qozdanuv isi otьbьqсьlanuvqa dem verip otьradь) arqasьnda qazaq көpciliginin ekәnomьjke, мәdenijet çaqь көterilip, satsьjaidь qurьbьsqa qaraj bet alьbь.

Bu ilgeri vasьp, bet tyzelgendiktin negizgi-negizgi ajьpьn ve'gileri mьnadaj:

1. Ötkende qazaq avьbь mesev, turaqсьz çarьbь volьdь; olaj vo'qan sevesi: eli көcрeli, çala көcрeli volьqan, maьbь tevipmen oјana volьqan; mьqьbь, tolьq mal çemi bolmaqan; avьbь caruvacьbьoqьbьnda teqьbьjke negizi bolmaqan; eginci caruvalarь çyde az volьqan; ekәnomьjkede, saјasatta qazaq avьbь vajьdьdь avьzьna, sonьdь qas, көzine qarajьbь; ruvcьbьdь tusavьnda volatьbь. Kәzir osьlardьdь qaj-qajсьsьnda volsa da көp ilgeri vasьp otьbьmьz:

a) Qazaqьstandaqь көcрeli avdandar (olar da өзgege qaraoјanda oјana) 10; olardaқь yj sanь - 58.115;

b) otьbьqсьbьoqьbь vasьmьraq çala көcрeli avdandar 26, olardaқь yj sanь - 186 804;

c) egincilliği men qundъ egis vaxm toluq otъrъqсъ avdandar 40: olardaqъ yj sanъ - 228. 856;

ç) aralas avdandarda 123. 674 yj qazaq var; olardъn ekonomiъke, mædenijet dæreçesi, qalqozdanuv samasъ sol avdandardaqъ özge qalъq-tъn caruvalarъ men ç ralas.

2. Yc çaldъn icinde qazaq caruvacыьoъrъnъn dændi egisi men qundъ egisiniң kёlemi kёbejir, 12 65, 7mъn gektirden 2562,1 mъn çektirge çetti de, vykil qazaqstandaqъ egistiң 1929-çыloъ 32, 2 pursentinen 1931-çыь 52,1 pursenti volъp cыqtъ.

3. Çarpъ alojanda qazaq avdandarъndaqъ mal caruvacыьoъrъnъn çem çaqъ pъoçajъp otъr; olar çep savuvoja ævden daqъdъlanъp qaldъ (1930-çыь vykil Qazaqstanda 5.560 mъn gektir çep savъlsa, 1931-çыь qazaq avdandarъnъn çarpqan çёviniң özî çana 8235, 3 mъn gektir voldъ); çep syrlev çumъsъ da orъn tevip keledi: 1931-çыь qazaq avъьnda syrlengen çep 46. 73 tonny voldъ.

4. Qazaq avъ caruvacыьoъrъnъn teqъniъke men quraldanuvъ 1932-çaldъn kёktemine çarsъ mъnadaj voldъ:

	Търактър - ler (M.T.S da çana)	M. P. S.	Pulъq (te- mir soqa)	Sejilke (tu qъm sep- kic)	çer mæci- ne.
Bykil elkede- gisi	2264	171	179520	20912	45312
Muъn icinde qazaq avъьn daqъsъ . . .	1141	129	105021	10122	24295
% tegende. .	5.6	75,0	58,5	48,4	53,6

5. Soçoъ eki çыьda çosparъ çol men otъrъqсъlandъrъloçan qazaq eli 164 .000 yj voladъ.

6. Qalqozdanuv men avъ caruvacыьq ærtelinin ustavъn qoldanuv, tavъstъ sinirgen eçvektiң sanъ men sarasъna çaraj velyv arqasъnda qazaq avъьnъn deninde ruvcыьdъq qatъnastъn sarçъpъna mъqtъ soçqъ verildi.

7. Qazaqstandaqъ satsъjaldъ qurъььsta qazaq avъьn satsъjaldъ çolça salъp çajta quruvdan ylken orъn alatъn taçъ da bir is var; onъ ajtpaj volmajdъ: ol qazaq dalasъna ornaj vastaoçan ёnerli kёstir qurъьь, qazaq vuçarazъьnъn ёnerli kёstirke, tъranъspъrtqa, qurъьь orъndarъna, sarçozdarçqa, vasqa sondajlarçqa kёp tartъьp otъroçandъoъ dep vilyv kerek.

8. Qazaqstandaqъ satsъjaldъ qurъььь pen qazaq avъьn satsъjaldъ çolça salъp ёrkendtyvde taçъ da bir lrgeli is var; ol-memeleket mekemele-riniң varъьq vuvъndarъnda qazaq kadъrlarъnъn kёbejyvi dep vilyv kerek.

9. Mædenijettilik kёgeryvde; mektep, teqъniъkёm, vuz, vtuz, kёris çёnæ sasçalardaqъ qazaq kёbejyvde.

Negizgi kemcilikler men olqylıqtar.

Sınar çaqırn biz emes. Biz tabıstarımızdı, ilgeri basqan çetisken-dikterimizdi, çenisterimizdi koremisiz, quvanamız. Biraq, solar men qatar nacar çerimizdi, kemciligimizdi, olqylıqtarımızdı çasırıp, burker taqı da otıra almamız; al, qazaq avyında bulardın qaj-qajıssı bols a attın qara qaptalınan.

Lenin aytqan:

"Bul kunge dejin qaj tabırıp çyrgen tonkeriscil partıjalardın väri de çetistik dep çeligip, kyctın nede ekndigin kore bilmeı, vajımdı çerin çasırıp, avyızja aluvıja qorıqqandıqtan otıraj çyrgen; biz qurı-majmız, ytkeni biz vajımdı çerierimizdi avyızja aluvdan, sez qyluvdan qajmıqrajmız, qajta olardı çeqe, çoja otıramız,, degen.

Qazaqtın vırınqı eski avyınnı bet avzın vıtindeı, negizinen özgerip otırojan, keriıtalıjizimge soqpastan, keriıtalıjizimnen vırınqı qayırtardan tuvra satsıjalıjizimge köcyvdiıtuvra çoln acır bergen çaqı-ıqı iri ilgeri basqandıqtar men qatar iri mecevlikler de var. Partıja, ke-çe çene qalqoz qurılsında teriz isterdiı bir qıdıruv var; soların väri de qazaq avyındaçı satsıjalıq qurılsıqa keselin tijgizip, qarqıvınnı çoln vajlajdı.

Negizgi-negizgi nacarıqtar men olqylıqtarımız mınadaı: mal avyı çorınnı esip otırojanı davsız; sonı men qatar, tap duspanı zıjankestigin tijgizip otırdı, çergiliktı orındarda istin mäne tysınbeı, onı vırmalav-çılıq orın tepti, malın çalır bası kemip qalır otır; mal esiryvci caruvacılıqtın çyrgizilyvinde mecevlik te var.

Mal çemi çorınnı esip otırojanı da davsız; sonı men qatar eli de aldav kör, mal çemi zapasın saqtaj bilmegendik var.

Qazaq avyında eginciliktin ajtarlıqtaj kör esip otırojanı da davsız; sonı men qatar mädenıj daıdınnı çoqtırojanı tavar-lıqtın kemdigi var.

Otırıçılındıruv çeninde bir qıdıruv ilgeri basqandıqtın varlıqı da davsız; sonı men qatar, paselke salatın orındı belgilövde, qurıls çımıstarında çene tabıstı vajandı etyvde de adam ajtqıssız kemcilik var.

Qazaq avdandarınnı bir tovynda vıdan da eri yknen mecevlik var; olarda kerpeli, çala kerpeli mecev caruvacılıqtın sarqıvınan qalqan tereı izderi var; solaj volojannan kejin turmıs, mädenıjet mecev-likleri, ruvcılıq qatnastardın qaldıqtarı da var; Çoqıarda ajtılqan caruvacılıq men endiris kycteri vırınqı-mecevlikten kör ilgeri ketken avdandardan özge ekinci tyrlı avdandar da var; bularda da eli kunge dejin ruvcılıq qatnastın sarqıvınan qalqan belgiler de var, kerpeli turmıstın mecev tyrleri de var; mecev çonıs tyrleri, yj qalıqtarı da

nar. Qalqıtn onan әri savatsızdıqı, caruvacsılıqtı cırgızıv men tur-
mısbında mecevlıgı var ekeni de davsız.

Qazaq avlındaqtı keces, partıja qızmetkerleriniñ bir qıbruvı ruvsıldıq ıqralıñnıñ sarqındarınan arılıp cıtken cıq, endese vaj ıqra-
lıñnıñ da arılıñ cıq; avlıdın eski saltınan da arılıp cıtken cıq, muñd әseri kejde cılañ әkimcilik әdister, kejde cılsızdıq volıp ta kәrine ketedi.

Bir sıpıra qazaq avlıñnıñ caruvacsılıq cәnindegi teris, kәnısiz isteri mınadaj: qalqozdardın uımdastıruv-caruvacsılıq cajlar tım tәmen; mal tek qaojaz cızinde ojana ortaqtastırlojan; esep cısqı nasar, keј cәr-
de esep mıldem cıq; izdelnaj әdisiniñ әvden durıs qoldanılmaj cırgen cıaj da var; tavıstın belinyinde de qatelikter var; birıgәdini tuvsı ruv ıqojajına qaraj qıroandıq ta var; ortaqtastırlojan mal mılikke uqırız qaravcsılıq var; vaj ıqralıñ var. Muñd vәri de caruvacsılıq caraların cıy-
zege asırojan da ald men qalqozdardın cәninde cәrgilikti partıja, keces uımdarınñ partıja cılıñ mıqtar vırmalaıandıqıñnıñ saldarı; qalqozdın sanın quvır, qır sıpırtoja әvestengen, soqan mız volıandıq-
var; egekse әzgecilikterdi eske almaj, tuvra әdis qoldana salatındıq var; әkimcilikke salınır, qoqandavcsılıq, ıqtıjaroja qojmajtındıq, qal-
qozdın cәnteki tyrlerinen attar әtyvcilik var; cәke qalqozdardın erek celigi, әsirese mal әsirgen qazaq avlındaqtı qalqozdardın әzgeceligi uqımaıojan.

Basqalar men qatar mınan ajta ketyv kerek, keј bırevler istin zatın, tegin teksermeј, tysınvej ruv qalqozın qıruvoja vet ald qarsı voladı. Egerde bir әkimcilik avlıdın qalqı bir ruv elden qurılısa, ruv-
csıldıq qaldıqtı men vajlanısır tursa, әrijne, bul avlıda qalqozd sol ruvlas eldin caruvalarınan qırmaj volmajdı. Sondıqtan ruv qalqozın qıruvoja vet ald qarsı voluv durıs emes. Ruvdı, ruvcıldıq qaldıqtarın qalaj cıojuv kerek. Keј bir әkimcilik saqtajtındar bul mәselni avlı kecesterin, ja qalqozdardı ulkejtıv cılıñ men cecip, onın arqasında tyrlı ruv eldi qosır cıberip, bir nece ruv caruvalarınan qalqoz qıрмаq voladı. Muñd netıjcesinde rajda onına zıjan cıojadı. Bulaj etkende ruv talasınñ kucejetinin olar tysınvejdi. Buojan mıjsal mınav. Әvlıje-
Ata avdanınan kelgen cıldastar maojan mınan ajttı: „Bir qalqozda vıltır Qırqızstan oja kәcip ketken 20 yj qajtıp keldi. Kәcip ketkende olarda әzderiniñ ajtuvınca 40 mal var eken, al kәzir bularda volojan 2 esek 2 at qalojan.

Bızdın qalqozda vırmalav, әkimcilik cımsav volojan cıqtı, olardıñ vırmalav netıjcesinde kәcip ketyvi mımkın emes. Bulardıñ Qırqızstan oja kәcuv sevevin suraıojanda, olar әveli tuvra cıavar bergen cıq, soğnan cılıñ ajttı. Olar әveli esepcilerden zәbir kәrgen. Esepciler әzderiniñ arqajındarına cımsı istese de, istemese de eñbek kynin tolıq cızojan, al bular oja eñbek kynin cızıbaıojan, cızası da cımsına tıjetin eñbek kunderin cıarılaj cızojan “Mundaj qılıqtar vasqa qalqozdarda da

воложан. Қалқозсылардың бір сәргәһә азьқ-тылик көм деп сьлтәв айтәр қалқоздан сьқув тувраль авдандьқ уйьмдароға арьз берген. Авдандьқ уйьмдар бул сәйдь тексерувге әдеји адам сьберген. Бул адам азьқ сьқ деп қалқоздан сьқувоға арьз берген адамдардың әр қәйсьсында 5—10 тутан вьйдәй бар, екенин анықтаған. Мунан кейин олар сьһьп айтәр, азьқ сьқ дегени өтирик, қур сьлтәв екенин, басқа рувдан қоьылоған есепчилерден зөвир көргенин, сондықтан қалқоздан сьқрақ волюжаньп айтқан. Көрип отьрсьндар, бир сьпра адамдар не истер отьроғаньп ойлмай, сәқдәйдь, өзгечеликтерди, турмьсть ескермеј, пәјда орньпа зьјан истейди.

Рувсылдьқ қалдырь қалај қоьыладь, қалај қоьыльр сәтәр. Буоған мьнадај сәвар беремин: -бир рув сарувасьлыоьнан қурьлоған қалқоздар ағаларьнан вәјлардь қувса, өндирис бирлјгәдилерин дурьс қурса, тавьсть еңнектің санына сәне сарасьна қарай вөһсе, рув васыларьның қанавь сьйьладь, турмьс өзгереді, өндирис қатнастарь рувсылдьқ негиз вен белгилеңвей, авьл сарувасьльқ әртели устави негизи мен қурьладь.

5

Қазақ авьльп қалқоздастарьрувдагыь партьја сьльп бурмалавсьльқ пен кьрес

Бул арада мьнадај бир сурәв қоьув керек: Өлкелик партьја кәмијтетиниң қалқоз қозоғальсына васыльқ етувинде партьјаның қалқоз қурьльсь сөниндеги сьльп бурмалавоға сьлтәв волярльқ ес нөһсе сьқ па едi? Авдандардың тырли сәқдәјларьп, өркөндев дәрәсәсин ескере отьрьп, Өлкелик партьја кәмијтети әр қәйсььна саралар дәрвөс васыльқ ете алдыма? Бир қьдьрув авдандардың қалқозданув мәсәлесиниң қьртьсьп айналдыра вастаоғань 1930 сьльп ревьральнда вәјқалған; мине, Өлкелик партьја кәмијтетиниң сонан берги, әсиресе 1930 - сьльп әпирелден берги деректиптерин тыгел тексерип, екчәј-текчәјине дејин вәрәп ақтарьп қараоған вақьтта, Өлкелик партьја кәмијтетиниң қалқоз мәсәлесиндеги деректиптериниң варльқь да ортальқ кәмијтеттикине сәјкес вольп сьқть; Қазақстаньп, оның ичинде сәке авдандардың варльқ өзгечеликтерин тольқ ескере келгендиги анықталды.

Бир несе деректиптерди альп қарайық:

1. 1930 — сьльп мартың 13 деги деректип; онда кәперетсийени кьсейтүв, пьојәтүв керектиги денирек айтьлоған; оның өзи қалқозданувоға тьјанақ волатьндырь ескертилген.

2. Өлкелик партьја кәмијтетиниң 1930 — сьльп 21 марттаоь, 15 әпирелдеги қавьларь; олар қалқоз қурьльсьпдагыь бурмалавсьльқтар мен кьресүв тувраль ортальқ партьја кәмијтетиниң 13 марттаоь қавьсьп сәг сәрде сьзеге асьрув тувраль волатьп.

3. Өлкелик партьја кәмијтетиниң 1930-сьл мартың 26 да қалқоздардың уйьмдастарьрув-сарувсьльқ сәқтарьп пьојәтүв тувраль сьқароған дерективи; ол деректипте: а) қалқозоға әр ким өз вәтәјарь мен киретиндиги

ajtaloqan; ol tursın әkimcilik reti men, ne bqtarsız aqloqan qalqozdardan cоqamın devcilerdiң mal - mykfi qeride qajrılıp berilyvi kerek, delingen; b) avıl caruvacılıq әrteliniң ustavına kесyv kerekтиги, tijisti qasqajıpa qaramaj, eldiң tilegi men sanasraj aqloqan kamyunalardı avıl caruvacılıq әrteline ajnaldır, qajta quruv kerekтиги, ustapı qalqozcılarqa оңdap tysindiryv kerekтиги eskertilgen volatın; c) avıl caruvacılıq әrtelinde usaq maldı cәne tavarlı volmaqan savın malın ortaqtastıruvqa volmajtındıqı ajtaloqan; ç) irilengen, caruvacılıq cа- qıппаn qolajlı volmaqan iri kalqozdardı bсcamdav kerekтиги eskertilgen.

4. Әkelik partıya kәmijtetiniң avıldaқ cаruvacılıq sajası caralar tuvralı 1930 cılı әpireldiң 5 de cоqarqan derektivi; onda: a) mal әsiryvci kәpeli avdandardaқ әkimcilik qısmı men aqloqan qalqozdardıң vәrin taratuv kerek delingen; b) cala kәpeli avdandardaқ qalqozdardı qajta qarap әtip, әkimcilik tize men aqloqandarın cәne әmir syre almajtındarıң асратар. Әmir syre alatındарың таңdavlıларын qaldıruv kerek, delingen; c) qalqozdanuvqa tıjanaq volatın otırıqcılandıruv isin qolqa aluv kerek delingen; ç) әkimcilik, sot cәnderi men berilgen cа- zalardıң varılıqın тексерyv, kinәlilardı cavarqa tartuv ycin vaqılav enispeksijesi, pyrkarol cәne keңes kәmijtetі өkilderinen derves kәmesije qurılısın delingen;

5. Eginci avdandardaқ qalqozdanuv tuvralı 1930 cılı sentәvir- diң 13 degi derves derekti.

6. Mal әsiryvci cәne kәbinese mal әsirgen eginci avdandardaқ kәperetiptendiryv, qalqozdandıruv tuvralı әdeji арналыр cоqarqan 1930 cılı өktevirdiң 5 degi derekti; onda: ә negizgi vaqıt kәperetip cәne qalqoz birlestikteriniң cавız tyrleri (mal seriktigi, picen savuv seriktigi, qudıq seriktigi, cәр әndev seriktigi cәne vasqalar) uımdastıruv volatın.

7. Avdandardıң bқojajlarına qaraj 1931 cılı reviraldiң 23 de, marttıң 25 - de, yjeldiң 28 - de daralanıp berilgen derves derektipter.

8. 1931-cılı sentәvirdiң 15-de saralanıp berilgen tolıq derves derekti; onda qalqozdandıruv cәninen varılıq avdandar cәti cıkke vәlingen; әr cıktıң өзine әdeji арналыр, tysi tystelip ajqın mindetter qojıloqan; qalqozdıң uımdasuv- caruvacılıq cаqtарың нқojajtır, qalqozdanuv isin kelecekte kycejtyv cәjппаn ajqın cımıstar tapsılıloqan.

Aqır ajaqında qalqozdardıң uımdasuv-caruvacılıq cаqtарың нқojajtuv, qalqoz birijgәdileriң uımdastıruv cәnindegi Ortalıq partıya kәmijtetiniң 32-cılı 4-reviraldaқ, odaqıq qalqoz sentirdiң 11-reviraldaқ derektisin cыzege асıruv tuvralı nusqavlar onan соң „Maldı bqtarsız ortaqtastırmav tuvralı“ Ortalıq partıya kәmijtetiniң 32-cılı, marttıң 26-daқ qavılısın iske асıruv cәnindegi derektipter.

Bulardan vasqa qalqozdardı caruvacılıqtaң belgili tyrine mamandav, qalqozdıң tavarlı mal permileriң uımdastıruv, orta caruvanıң qalqoz qozojalısındaқ ornı men, qalqozdıң tavız velyvi, qalqoz qız-

metcilerin dajarlav çajlarınan berilgen derses, ajırış-ajırış derekti-
ter boldı; onıñ ustine Ækelik partıya kəmiytetiniñ qatıylar birijgədi-
leri tekserip etkennen kejin çəke avdandar çəninde sıyarılojan qavıy,
berilgen derektipter de var.

Æz derektipteriniñ çyzege asırıluvın Ækelik partıya kəmiyteti qa-
laj qamtır otırđı? degen surav qojuvqa da voladı. Bul çənde ajtarı-
mız-negizgi derektipterdi iske asırqanda, avdandardıñ teris vaqıttar-
ın tyzetkende, asıra siltevcilerge qarıs kyreskende, sonıñ vərine de
Ækelik partıya kəmiyteti adam arqıy basıylıp etip otırđı; ədeji arnar,
bir qıdıruv kəmesijelerdi de sıyarıp otırđı.

Bir nece dəlel keltirejin:

1. Avıldaıy caruvasıyq sajasıy caralar tuvralı 1930-çyloj əpir-
din 5-de əkirikter men avdandarqa derektip veyuv men qatar Ækelik
partıya kəmiyteti Qarqaralı, Almatı, Oral, Qızıl-Orda əkirikterine ar-
navıy kəmesijeler çiverdi; Kəmesijelerge Bısa ulı, Ərnazar ulı çəne vas-
qa solardaj əlkeniñ eñ çavaptı vasç qızmetcileri vastıyq boldı; bul kə-
mesijelerge tapsırılojan mindet çanaıyq derektipti çyzege asıruv, kedej,
orta caruvalardıñ ınıtmaıyın kycejtip, keñes ykimetiniñ tyrlı çumıs-
tarına çumıdıruv çəne kəbinese partıya, keñes orındarına tabı çat,
qılmıstı qızmetcilerden arıtuv volojan.

2. Ərnazar ulı çoldas vastojan kəmesije vurınoq Qarqaralı əki-
riginıñ avdandarına sıqtı (1931-çyldıñ kəkteminde).

3. Mal caruvasıyq avdandarındaıyq qalqozdanuv isin qunttar,
zertter qajtuv ycin mal caruvasıyq avdandarına Ækelik partıya kə-
miytetiniñ nusqavasıylar sıyarıldı (1930-çyloj mart).

4. Odaqıyq VI keñes sıjeziniñ qalqozdanuv çajındaıyq qavıyın
iske asıruv ycin əlkedegi vasç qızmetciden 24 adam (Rocal, Gəlyv-
dıp, Reqtır, Sarımolı ulı, Çarınqambet ulı çəne vasqalar) avdan-
darqa sıyır qajttı.

5. Qıramıs ulı çoldas çala kəcpeli altı avdandı aralap keldi
(1931-çyloj yjende).

6. 1931-çyloj sentəvirde Ækelik partıya kəmiyteti men ykimet
myceleri avdandarqa sıyır qajttı.

7. Eñvəkci qazaq, Qastek, Qordaj, İle çəne əzge avdandarındaıyq
caruvasıyq, sajasıy navqandardıñ orındaluvı tekserildi (1931-çyloj de-
kəvirde).

8. 1932-çyloj reviralda 9 avdanqa 6 birijgədi (25 kisi) sıyır
qajttı.

Munıñ ustine caruvasıyq sajasıy navqandardı etkizyvde avdan-
dıyq uımdarqa volıyuv ycin Ækelik partıya kəmiyteti men Kəmeser-
ler keñesi varıyq avdandarqa uzaq vaqıttqa (1-3 aıoj) kəp kisi çiverdi.

Partıyanıñ qalqozdanuv çənindegı tuvra çolıy burmalavasıylardıñ
əzderine qarıs qandaj kyres çyrgizildi? degen surav da çoldı surav
volmaq.

Bul çöndegi kyreske bir neçe aıqın majsal keltirip ötejin:

1. Partıjanın qalqozdanuv çöndegi durus çöln burmalap, äkimcilik kevede körsetkeni, maldı zorlap ortaqtastırğanı ıçın Bejnetqor, Qızıltaş, Eñbekçi qazaq, Sozaq çöne Azat avdandıq partıja kemişettiñiñ bujraıar taratıldı; 1930 çılıq epirelde Petırganvı ekiriklik partıja kemişettiñiñ bujrası taratıldı.

2. Partıja çöln qaj çönde bolsa da burmalap, avıldaıq kedej, orta caruvalar köpçiligi arasında tysinik çyrgizilgeni ıçın, Ökkelik partıja kemişettiñiñ 1931 çılıq, marttıñ II—degi qavlısı voıjnca Avralın avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratıldı; avdandıq kemişettiñiñ qatçısı men bir qöbruv avdandıq çavartı qızmetkerler partıjadan çöjarıldı.

3. Partıja sajasatın burmalap, çalañ äkimcilik omıravıja salıp, sonıñ saldarınan ırgeli çumıstardı masqara qılıp aqsatqanı çöne qalqozdardı ıbratqanı ıçın Ökkelik partıja kemişettiñiñ 31 çılıq nojabirdiñ 13—degi qavlısı voıjnca Qaratat avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

4. Tavarlı mal permilerin maldıñ tyiligine qaraj mamandar quruvda „solaqajlıq“ qılıp, asıra siltep, kileñ äkimcilikke salınğanı ıçın, Ökkelik partıja kemişeti men Baqılav kemesijesiniñ qavlısı voıjnca Meñdiqara avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

5. Böksebekçe basılıq ete bilmegen, köpçilik çumıssı ornına kileñ äkimcilik kevede, omıravıja salınğanı, sonıñ saldarınan avdan ekönomijkesiniñ çırqı vuzılıp, berekesi ketkeni ıçın, Ökkelik partıja kemişettiñiñ qavlısı voıjnca Balqac avdandıq partıja kemişettiñiñ bujrası taratılıp, avdandıq kemişet qatçısı partıjadan çöjarıldı.

6. Qaratat avdandıq partıja kemişettiñiñ qatçısı Muqmetca ulı çoldas ornınan tysirildi (1932 çılıq oınuvarda).

Sonı men, avıldañ caruvasıñ çaqınan örkendevindegi teris isterdiñ, avıldañ mecevlap çyrgendiginıñ negizgi sebepteri mınalar: avılda eli künge dejin mecevlik çöjılıp çetken çoq; avılda satsıjaldı çöloja salıp qajta quruv isı äri kyrdeli, äri qıjın çumıssı; mınıñ ystine avıldaıq partıja, keçes ornıdarı partıjanıñ çöln men keçes ykimeñiñ sajasatın burmalap, öçin ajaldırıp çiberip çyr; avıldañ caruvasıñ omıravında köñilsiz kuyler men avıldañ mecevlaj beretini osılar men rajlanısta völp keldi.

6

Avı kemişestarin teräjelev çöne ulı kadırların daıjındav tuvralı.

Olaj bolsa, partıjanıñ sara çöln men keçes sajasatın çın maçanaında durıs iske asıruv, varlıq derektipterimizdiñ vuleçımaj omıravı

авылдаарь партыја ујьмдарь мен авылдаарь партыја, кеңес орьндарьндаарь vastь қызметкерлеримиздиң партыја қолына қансалықты берик екендигине келип тиреледи; муньд булај волатьнын биздиң тәҗирижемиз көрсетип отыр,

Авыл көмүнестерин төрвијелев қумьсын қолға алағаннан берги җердеги (өктәбир 1925—җыл) истеген исмиздиң ири нәтијжелери boldь: авылдаарь партыја ујьмдарь өсти, қазақ қызметкерлери сан җаарьнан да, сара җаарьнан да өсти, авылды каруvasьлық — сајасаттық җәне мәденијеттик җаарьнан қайта қурув җөнинде авылдаарь партыј ујьмдарь ири — ири тартық мәселелерди җыргизди; сыјтип, җуртсьылыққа партыја бассьылыгын ондар қойувда оларды соньнан erte билувде, тап кыресинде ерлик көрсетувде, булар сыньқты. Авылдын, Қазақьстанда сатсьыјалды қурылыстың есуви мен қатар кун санар ult қызметкерлериниң керектиги, булардын қалқоз, сапқоз, өндирис, тьраньспорт қурылыс орьндарь мен кеңес мекемелерине керектиги есип отыр. Булардын сајась даярлыгь мен тәҗириве җызиндеги даярлыгьтарь анав айтқан мол, җеткиликти волувьн керек етип отыр; ујьмдастырув җәне партыја тәлим—төрвије қумьстарьн җоғарь кетерувди керек етип отыр; ал, енди осы мәселелерди җеҗувде биздиң артта қалғандыгьмыз бар.

Екинци җаарьнан, авылдын өзгеселikleri (саруvasьлықтың артта қалғандыгь, сала savattьлық, саруvasьлық авылдардын биринен бириниң қасьылыгь, вьтьраңқылыгь, рув қатнастарьнын қалдыгьтарь), салдарьнан авылдаарь партыја ујьмдарьнын кей бир eski қызметчилери саруvasьлық мәселелерин җыргизгенде өздері әкимчилек, бујьрық әдистерин қолданарь, партыја ујьмдарьн да осылај төрвијелејди, бул eski қызметчилер әли eski җикцилдик сарқьндарьнан да қутыла алмағандар. Саруvasьлық мәселелерин җыргизгенде булардын сајась даярдыгьтарь җеткиликти болмајды. Ғаңа қызметчилеримиздиң, қатарьмызға җаңадан қосылыр келе җатқан қызметчилеримиздиң көпчилиги сала savattь, булар тижисти сајась партыја төрвијесин ала алмај өсип келеды. Партыја мен Кеңес укиметиниң кырдели қавлы, қарарларьн авыл җуртсьылыгь вьлај турсьн әлде қалај да болмаса төменги авыл көмүнестери де билмејди. Сондықтан бул қавлыларды иске асырувда бурмалавсьылықтар volады. Муньд устине авылдаарь партыја ујьмдарьнын ғрасьнда партыја буқарасьлыгь мен сын, өз ара сын өрис алмаған. Көзирги авыл бурьн гь авыл емес, җаңа авыл, партыја ујьмдарьмыз җаңа; олај болса партыја-ујьмдастырув, тәлим—төрвије қумьстарьн да җаңаға етип қойув керек.

Бул мәселени җеҗувде биз, истейтин исмизди әвден саралар алувьмыз керек.

Пасәлкесьмағ отырысь авыл бар, саруvasьлық авылдарға вөлинген отырысь, җарть отырысь авыл бар, тьм артта қалған авылдар да бар.

Биздиң алдымызда мьнадая mindetter бар:

а) Әлkelik партыја көмијтетиниң 1931 җыл 21—декәбирдеги қавлысын толық иске асырув уcin, ult қызметкерлерин—вәлсәбектерин даярдында партыја көмијтеттериниң қызметкерлер даярдыгьн вөлимдері енбегиниң җарьсын, одақ да көвин осыған җумсав керек. Қазақтың Маркис—Ленин унистети мен Коммуниз оқув орьндарьна сыјер, солардын җанына әлkelik

Avdandardbñ özgeceliklerin eseptej otbñr, mindetterdi daldep acbñ, ajqbn kersetyv kerek

Endi qalqozdandbruv çonindegi derektipterge kelejik; mundaqñ közdeletin mindetter çoqarda ajtblbñ, bul arada bir eskertelik mñnadaj çaj var: q azaq avbñn qalqozdandbruv, ondaqñ qalqozdardbñ ujbmdasuv caruvacybñq çaqtarbñ nñqajtuv çoldarbn atar—atar belgilevdiñ çaralarbña k-igende, qazaq avbñnbnñ vrbine bir ölcev qoldanuvqa volmajdbñ; qazaq avbñ bir bñqaj emes, caruvacybñq, madenijet turmbñs çaqtarbnan vrbñ birdej avbl çoq, kczirgi vaqıtta avdandardbñ, qazaq avbñdarbn otbñrqbñ, kczp-ñ, çala k-çpeli dcp burñnoybca çana çiktej saluvqa volmajdbñ. Q zaq avbñ da qozçaluvda; onda sonqñ vaqıtta yiken—yiken ulb özgerister voldbñ, çikte i avbñstbñ. Qazaq avbñn ölgi ajtblñandaj yc çikke çana völek, kczir çatalasambz: istin çybña qarasañbz da vygin avdan-çar tygil, avdandardbñ icindegi çeke avbñdarbñ icinde de sansbz kcp belinyv var. Sondbqtan biz avdandardbñ kczirgi kczpeli kyjine qaraj, olarbdñ kczirgi örkendev dcreçesine qaraj çiktevimiz kerek; çamasb olardb çeti çkke völyv ker;k; ovbñs, avdan ujbmdarñ er avdannbñ, avdan icindegi ç-ke avbñdarbñ erekce özgeceliklerin, istegi derektipterdñ qoldanuvqa qalaj keregin daldep eseptej vilyv kerek.

Osb mindet pen qatar kczirden vastar mañbz öte zor ekinci bir iri mäseleni talqlavmbz kerek. Ol mäselen-açqajbn, tuvmalas volbp, völek-völek kickene avbl volbp ornasqan qazaq avbñndaqñ qalqozdardbñ yikendigi tuvralb. Çeke avdandardbñ mñjsaloqa alsaq, qazaq avbñndaqñ qalqoz kickene avbñdar volbp völek-völek ornalasqan: 120-150 ja onanda kcp yjden quraçqan; sonda bul qalqozqa arasb 10-15-20 kñjmetirden 12-20 kickene caruvacybñq avbl kiredi. Ərijne bul qalqoz durbñs qalqoz vola almajdbñ; qur atb çana qalqoz. Mundañ qalqozlarda çumbñs malbn öndiris quraldarbn is çyzinde ortaqtastbruv, esepçi durbñ çyrgizyv tymkin emes, qalqozcylardbñ vaqıtında çybñstargbn çaqrbñr turuv da öte qybñn. Mundañ qalqozlarda vaqblavsbzdbñq, vastarqamalardbñ çavapsbzdbñq tuvraj turmajdbñ. Mundañ qalqozda öndiris birigadisın durbñs quruvqa volmajdbñ, vastar da osbñdaj qybñncbñqtar voladbñ. Osb kypñ usaq qalqoz quroçandar, çergilikti çaqtbljdbñ eskermçj, qalqozdbñ ne çurlbm yikejtvvge umtbladbñ. Qalqozdbñ nñqajtuv, qalqoz öndirisin ujbñstbruv ornbnna, mundañ isi men qalqozdbñ vedelin tysiredi, nacarlatabñ. Onbñ ystine qalqozdbñ vet aldñ ykcejtyv, otbñrqbñlanuv isinñ durbñs iske asuvbnna vöget voladbñ. Munbñ vrbñ mundañ qazaq avbñnda qalqozdbñ ykendigin çaqbñncar, arasb 2-4, kcp vobçqanda 5 kñjmetir 4-6 kickene caruvacybñq avbñdan quraloçan 65-75 yjge tysiryvdi kerek qbladbñ. Tek osblaj tkende çana qazaq avbñnda berik qalqoz qurbñ, sonda çana qalqozdardbñ ujbñstbruv caruvacybñq çaqbñn

появляющаяся волады, сонда қана қалқоз өндірісін, есепті бақылауды дүрбс қолоја қојыр, малды іс қызінде ортақастығуыға волады. Муньғ барін тек осындай қалқозда истевге волады. Мундај қалқоз, өз рајдасын көзі мен көріп, паселке воіуыға өзі умтылады. Мунан басқа мундај қалқоздар қирағанда паселке воыр орналасатын оғьндарды, авдан орталығын белгілеу қонінде бурмалау, қате, зорлау қәне басқа сондајлар вомайды.

Eginci otырғыс авдандар. Бу авдандар үс топқа вөlinedi.

1. Тортақы авдандар: қалқының дені орыс қәне басқа қалқытарға қазақ қалқы орта есеп пен 10-11 пурсент.

1. Арғы балық. 2. Болажыр. 3. Көленін. 4. Қостанай. 5. Иісін. 6. Ленин. 7. Піреснор. 8. Әскемен. 9. Редор. 10. Серыуға. 11. Семонайқы. 12. Сөсіе. 13. Мәмліуын 14. Зыжан. 15. Орал.

2. Тортақы авдандар: қалқы аралас, қазақ қалқы орта есеп пен 50-52 пурсент.

1. Ақбулақ. 2. Ақмөла. 3. Ақтөбе. 4. Атбасар. 5. Ајыртав. 6. Қытығара. 7. Қуала. 8. Қарабалық. 9. Қатон қарақай. 10. Лепсі. 11. Павладар. 12. Семезор. 13. Талқықотқан. 14. Талорке. 15. Төңкеріс. 16. Овақан. 17. Сырқырлау. 18. Бсталин. 19. М. Гөркіј 20. Ертис. 21. Көксетав. 22. Рувзайыр. 23. Бел ақас. 24. Телман. 25. Мөндіғара.

3. Тортақы отырғыс, егінсі авдандар: бу авдандардақы қалқытың дені қазақ, орыс қәне басқа қалқытар, орта есеп пен 20-21 пурсент.

1. Адаман. 2. Белжетқор. 3. Қайма. 4. Зайсан. 5. Қаратал. 6. Көстек. 7. Қордај. 8. Улан. 9. Урғар. 10. Қовда. 11. Сырқырстай 12. Еңбекчилер. 13. Әуліе-ата. 14. Іле. 15. Мерке. 16. Еңбексі қазақ. 17. Бес қарақай. 18. Есіл

Бірінсі, екінсі тортақы авдандар қонінде қалқоздандыру іретіндегі міндеттер, орыс қәне басқа қалқытар қалқоздарындақы қалқоздарды уымдастыру-саруасылық қақың кысејтү міндеттеріндеј.

Бірақ мынань ескерүү керек: бу авдандардақы кей бір қазақ қалқоздарында қызметчилер нацарлау, есеп, еңбекті уымдастыру қумьстарының қолоја қојыуы төмендеу, тавьсты вөлуыдегі бурмалаушылық көірек, еңбек өнімділігі кемдеу. Сондықтан омылыстық, авдандық уымдандарды міндеті алды мен - бу қалқоздарға, алдықы қатардақы орыс қәне басқа қалқытар қазақ қалқоздарын серке алып, ајығса қәдем көрсетүү, қазақ қалқоздарының, әсіресе I-тортақы авдандардақы қазақ қалқоздарының муқтақың өзінің ана тилинде өтеу, тырлі ұштан қурылған қалқоздарда ајығса уымстыру - қуртышылық қумьстарын қуығзып, ұлт—ұлттың өз ара қатнасын дүрбс іске асыру, ентэрнатыжаналдық тәрбіе қумьсын дүрбс қолоја қојуу.

Үсінсі топ авдандарды қалқоздары қонінде қумьста мынань ескерүү керек: бу қалқоздарда руыдықтың кей бір қалдықтары әлі де бар,

Bul qalqozlarda, birinci eki toptıñ avdandarına qaraşanda qara tañımaq savatsızdıq, qalqoz caruvacılıq çonıdegi savatsızdıq kucırek, qızmetciler çetkiliksiz, onıñ ustıne bilimi, təciriyesi kem, el vıtırar otırqan, qalqozlarda, qalqoz basqarmalarında tañ çat adamdar, partıya çolın burmalıavcılıqqa vajıanabıstı kemcilikter köbirek.

Obılbıstıq, avdandıq ujbımdardıñ bul avdandardaıq mindetti avıl caruvacılıq erteldiñ ustavın davıstap oqır tysındıruv, ert-ı ustavın burmalaşan, burqan iste di acır tyzetyvi, varlıq ortaqtastırılqan mylikti tolıq esepke alır, völinbejtin qordı, çarna qorın anıqtar völyv, ındiris birıjädil rin is çyzinde, ortalıq partıya kəmiytetiniñ 4-revıralıñdaıq qavlısb, ortalıq qalqoz sajozdıñ II—revıraldaıq qavlısb vöjıncı qajta quruv, izdelnajdı durıs iske asıruv, tabıstı edbekke qaraj völyv ycin, partıya çolınan avmajtın tabandı qızmetkerlerdiñ vascılıq men varlıq qalqozlarda qalqozcılardıñ, qalqozcı ejelderdiñ çalır çıjılbıstarıñ saqıruv.

Bul avdandarda birıjädirler, esepciler kəristerin acuvdın mañız ajırqca zor.

Munı men qatar, tañ çat adamdardı quvuv ycin qalqozlardıñ, basqarma ardıñ sastavın tekseriv kerek. Bul çumıstı çyrgizgende tañ çat adamdarqa qoldanılatın caran ortacalarqa qoldanıvqa çol bermev kerek.

Qalqozlardıñ ertel tyrinde ujbıstıruv—caruvacılıq çaqın kucetyv çumıstarında da vajlardıñ, ruvcılıqıtıñ ıpralı men qattı kyresip, qara caruva qalqozcılardıñ çeke caruva kezindegiden qalqan daqıdısın, saltın tyzev kerek. Çeke caruva, ked-j-ortacalar çonıde partıya çolın vılçıtraj orındar, caruvacılıq çumıstardıñ ırinde de tar çolın vılçıtraj iske asırıp otıruv kerek.

Çoşqarında kərsetiğen yc toptaıq avdandardıñ vörinde de egin caruvacılıq vasmı völoşan men mal caruvacılıq ertevir orın aladı, durısında ertevir orın avıvqa tijis. Sondıqtan bul avdandarda satsıjaldı mal caruvacılıqın ıñajıtu, onan saıın kucetyv, tavarlıqıtın artıruv mindetterin ortalıq, ökelik partıya kəmiytetiniñ satsıjaldı mal caruvacılıqın kucetyv tuvalı qavlıların iske asıruv, vykil çumısta ortalıq partıya kəmiytetiniñ 26—marttaıq qavlısbın iske asıruv negizi men orındav kerek.

Bul qavlılardıñ iske asırılıvı qazaq qalqozdarında qalqozcılardıñ savın vije, savın ingen, usaq mal, qoj, ecki satır alır ertevirine çerdemdesyv isinen ajırın kėrinyvge tijis.

Avdandarda, ertevir 3 toptaıq avdandarda, tavarlı mal permilerin quruv çumısb birinci malqa qora-qopsı çetistiryv, ekinci bul permilerdiñ caruvacılıqın durıs çolıqa qojıv çumıstarı men vajlanastırılıp, qatar çyrgızılvge tijis.

Qundı egisterdi dendep egetin otırıqç avdandar. Bul avdandar çonıde mınan eskertyv kerek.

Bul avdandarda qı kemcilikler 3 topta qı otırıq qı eginci qazaq avdandarında qıdaj. Bul avdandardı eze celikteri: birinci-Bostandıq, Sajram, Sarkent, Celek avdandarında qalqınnı deni ozbek, tarans, donqan, bul avdandarda vajlardı, moldalardı yqralı qazaq avdandarında dan ali kyc tirek; Maqtaral, Keles, Qaratas, Qyzıqum, Sozaq, Tyrkistan, Ağs, Lengor, Çana qoroqan avdandarında qalqı sıo sıyır usaq uiltardan quraloqan, vular orta azıya avdandar men aralasır otıradı. Turmıstarında, salt-sanasında sıo sıstıq vektik dävır qaldıoınnı yqralı kycı tirek; ekinci bul avdandarda qalqoz carıvasıyınnnı tyrı vasqaca, egin carıvasıyınnnı deni eıvekti kıp kerek qılatın, suvarılatın cundı egister. Bul avdandarda 3-topta qı otırıq qı eginci avdandarda qıdaj çımıstardı çırgızyv men qatar, çergilikti qalqınnı turmıstarında eze celiklerin, dincildigin eskere otırıv kerek. Ekinci çaqınnan qalqozdı ylık-kicilikin, qalqoz icindeki birıjadılderın qurılısın, eıvekti kıp kerek qılatın egister çımısnı avır ekenin, sol sıyaqı bul carıvasıyıtı qalqoz sı ejler çımısnı maqız zor ekenin ajırıqca eskertyv kerek.

Mal carıvasıyıtı vasım avdandar. Bul avdandar uc torqa belinedi.

I- tor mal carıvasıyıtı men qatar egin carıvasıyıtın isteıtın negizinde otırıq avdandar: Ajagez, Çımpııt, Qarqaralı, Qarmaqı, Qyzıl Orda, Öktävır, Tarvaqatej, Temir, Cuv avdandar.

Ekinci tor komekci egin carıvasıyıtı var, otırıq sılanır çatqan mal carıvasıyıtın avdandar: Aqsuv, Ala köl, Çana qala, Çonıbek, Çana arqa, Broız, Qazalı, Kegen. Qyzıl tuv, Kökrekti, Talas, Orda Çalqar, Erkinilik, Qarsaqaj, Qonırat, Ojıl, Tajraq, Bajan avıl, Qoroqalçın, Nura, Kırçım, Aral. Gırıjır, Deniz, Çılı oj avdandar,

Ycinci tor—kocıPELL mal carıvasıyıtın avdandar: Avıralı, Quv, Maqıstav, Sarı suv, Tavın, Toroqıj, Cet, Cıvar tav. Balqac, Batraq qara avdandar.

Alqıq eki topta qı avdandarda qalqozdandıruv isı qalqozdardı uıstıruv—carıvasıyıtı çaqtarı tömen doreçde. Bul eki toptın, әsırese ekinci toptın, avdandarında qı kōvırek usırajıtın kemcilikler: qalqozdar, qalqoz vasqarmalar vajlar men buloqanoqan, eıvektin uıstırlıvı nasar, eıvek, ortaqtastırıqan mal esepke alınvaqan, tavıs kōvıne çan esevi men tengermecilik çılı men belinedi, tavarı mal ustap voıncı tek qaojaz çızinde qana ortaqtastırıloqan, mınlı men qatar ustaptı vırmalav, varıy maıdı zorlar ortaqtastırıvıyıtı var. Carıvasıyıtı çımısnı ardı çırgızgınde ekımcilik isteıv, partıya çılın vırmalav, әsırese osı avdandarda kycı tirek bolıqan.

Bul avdandardı ovlıstıq, avdandıq uımdarınnnı negizgi mınetteri aldı men qalqozdardı çarraı qajıadan esepke alıv, әrtel ustı tavın taqı da qalqozılardı, qalqoz sı ejılderın çınalıstırına salır talqılav, tysındıruv, qalqozılardı qalqozdı qaj tyrin(avıl carıvasıyıtı әrtel, vırlıstık mal, egin serıktikteri) alıvına tolıq yıtıjar qojıv,

qalqozsalarqa, caruvacsılyqtıń özgecelikterin eskerip, avı caruvacsılyq erteldiń ulgi ustavına өзgerister kirgizyvine, qalqozdardıń qavaıy tyrlerine (toq. toz) köcyvine tolyq mymkindik beruv.

Bul avdandardaıy eń negizgi mindet: otırbıcsılandıruv cımbısın cırgizyv. Bul cımbıstı cırgizgende otırbıcsılandıruv cımbısın avı enbekileri özderi qoldap isteitin bolqandaj qıluv kerek. Qalıqtı paselke qıluv, qalqoz volıp uıımdasuv, otırbıcsı volıp paselke salıtıp orındardı saılap aluv cımbıstarı, qalıq buqaranıń qatnası men, qalıq buqaranıń tolyq ıqtıjarı, rızalıoıy men istelyvge tijis. Bul avdandarda, әsirese ekinci toptaıy avdandarda, munan vılayoıy qalqozdandıruv cımbısı tek caruvacsılyq cıyzinde otırbıcsılandıruv negizi men cırgizilyvge tijis. Qandaj da volsa, qalqozdandıruv, otırbıcsılandıruv cımbısındaıy әkimcilik isterdiń tez tınbırnı qırbıp qırtuv kerek.

Bul avdandardıń qalqozdarına, caruvacsılyqtı, eıbekti uııstıruv isinde ajrbıqsa cırdem kórsetinip, qalqoz qızbıtcilerin dajındajtıp kórister acıv cıninde ajrbıqsa cımbıstar cırgizyv kerek.

Çekese kedej, orta caruvalar cıninde partıya cılınıń iske asıvın qamsız etip, çeke caruva cıninde partıya, ykimet cılın vımalavoıya cılı bergen bul avdandardaıy keces mekemelerin qatı çavarqa tartatın boluv kerek.

Bul avdandardıń, qalqozdardıń caruvacsılyoıy kucejıyvdegi negizgi mindet-mal caruvacsılyoıy, әsirese qoj, cılıq, tuje caruvacsılyoıy kucejıyv. Munı çaqıs uııuv kerek. Әriıne, munı men egin caruvacsılyoıy kucejıyv mindeti moıınbıızdan tyspejdi. Qajta birinci toptaıy avdandarda egis kólemin onan saııp kózejtip, ekinci toptaıy avdandarda kómekci egin caruvacsılyoıy kucejıyv kerek, agarot egyvdi iske asıruv kerek. Buqıan ovılastıq, avdandıq uıııdar kóıılderin salıv kerek.

Bul avdandarda tavarlı permiler uııstıroıanda ortaqtastırbıloıan malıya kóııl völyvge mindetti.

Satsıjaldı mal caruvacsılyoıy, qalqozdardıń, çeke rajdalanıvındaıy çeke caruva, kedej, ortacalardaıy mal caruvacsılyoıy kucejıyv cınindegi iske asırbılatın cımbıstar tolyoıınan Ortalıq partıya kóıııjeti men Ökkelik partıya kóıııjetiniń qavıılarınan, onıń icinde ortalıq partıya kóıııjetiniń vıııı 26-marıtaıy, Ökkelik partıya kóıııjetiniń vıııı 25-әpireldegi qavıılarınan tuvatın boluv kerek. Mundaj cımbıstardı cırgizgende tavarlı permilerdi nıoıajıtuv, kucejıyv men qatar qalqozsalarđıń özi rajdalanatın vıııı, ingen, usaq mal: qoj, ecki ösıryvine cırdemdesyv caraların istev kórek enenin eskertyv kórek. Qolajlı qora-qopsı cııııstıruv, tavarlı permilerge tek çaqıs, öndiristi maldı beruv mindet. Cılıq, tuje caruvacsılyoıy kucti volsa, ortaqtastırbıloıan cımbıs malınan tuqımdıq maldar, vıııı, ingenderdiń bir sırbırasın vöııı cıoıarıp, cılıq, tuje ösiretin permiler qırbıp, munı qımbızdı molajıtv

men vajlanıstıruv tijs. Tavarlı permiler ylık bolıvıv kerek, sol sı-
jaqtı qalqozdarğa ortaq permiler quruvdan saqtanıv kerek.

Ycinci toptaqtı avdandarda - kəspeli avdandarda, carıvacılıq çy-
zinde otırbıqılandıruv cımbıstıv ılı kucejtılgen çoq, qalqozlanıv isin
kucejtıvge kerek çaqdaj çasalojan çoq. Buı avdandardaqtı tek qoqaz
çyzındıgi qalqozdar kəvınıse vajlardın, ruv vascılardın qolında. Bul
avdandarda qalqoz qurılısınbıç enil çelpi carıtarı da otırdalmajdı, çaj
ta bul avdandarda eqvėkti uımdastıruvda qanıv çoldarı var, tavı çat
adamdar qalqozdarın qaraçatın, malın ijemdenip, urlar otıradı.

Obılıstıq, avdandıq uımdardın bul avdandardaqı kəzirgi dı-
vırdıgi mindetteri aldı men vajdın bıralındaqtı vojama qalqozdarın
vərin de taratıv, çekese - kedıj, orta carıvların carıvacılıq çninde
çasar, kucejtıvın qamsız etıv; qalqozğa kirmegeni ycin çeke carıva-
lardı quvdalavdı, qandaj quvdalav bolsa da toqtatıv; çekese kedıj,
orta carıvlarğa özını mal carıvacılıqın kucejtıvge, ını nın tilevınce
memil-kettik dajındavcı uımdarğa, kəperetsıjege, sol sıjaqtı kenes va-
zarında satıvğa tolıq mymkıncılık vevıv, olardıq salıqtı artıvına
çol vevıv.

Çeke - kedıj, orta carıvlar çnindegi kəzirgi mindet - olardı qal-
qozdandıruv emes, olardı cımbı malın, ınımdı malın vasqa ındiris
qural, sıjmandarın ortaqtastırmaj, ındiris çolı men kəperetip uımdarına
uımdastıruv, tek osv ındiristik uımdar kucejtıv kele, otırbıqılandıruv
cımbıstıvın çyrgize otırbı, onın arasında bul carıvalardıq alıaqçı qal-
qoz uımdarına (toz, toç) onan kejin avlı carıvacılıq ertelge kəcyı-
ne negiz dajındav kerek.

Kej bir kəspeli avdandarda (Qarsaqraj, Qoçbrat, Balqıç) mindet
mınadaj bolıv kerek: kəspeli qalıqtı ınıerli kesipte, çana qurılıs otırdar-
ına, valıq vataçalardı otırbıqılandıruv, kəsip ertelderi (valıq
ertelderi, çergilikti qurılıs mətirıjdarın istejtin ertelder, çykciler ertel-
deri çəne vasqalar) uıstıruv, sol sıjaqtı bul otırdar tınıregine orna-
lasqan, avlı carıvacılıq ertel ustavı men qurılıjan agarot, mal qalqoz-
darın qadırbıv ylıkıtip, kucejtıv yj qasındaqtı agorottardan vasqa çı-
rin ortadan carıvacılıq istev ycin kereginıse çımbı malın, cımbı ma-
lına, tavarlı malğa kerek qoça qorısların, ınımdı malının tavarlı
çaqın (sıjır, qoj, ecki) ortaqtastırbıv qa qozıylardıq çeke rajdalanıv-
na bir sıjır, ja vıje, 5 ke dejin qoj, ja ecki, yj qasındaqtı usaq agorottı
qaldıruv kerek.

Sızdıñ qortındısbı. Birinci-tek ılıkelik partıja kəmiytetiniñ derek-
tıpterinde qana emes, kınve - kınğı cımbısta da vırlıq avdandıq par-
tıja kəmiytetteri, avlıdın ızgecelikterin tek vasqa avdandan qana ız-
gecelgin qana emes, carıvacılıq mädenıjet çyzında ısıvine qaraj avlı-
avlıdın ız arasındaqtı ajırtmasın, bir vırinen ızgeceligin tolıq eskere
otırbı, is çyzinde sara vascılıq ete viletin bolıv kerek. ız bir avlı
kəmynesi satsıjaldı avlı qurıv ılı mindetim dep bilsin; avlı turmı-

